

VÁROSSOVE POHLADY NA FILOZOFIU – POKUS O REKONŠTRUKCIU

TATIANA SEDOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

SEDOVÁ, T.: Reconstructing Váross's Views on Philosophy
FILOZOFIA 69, 2014, No 2, p. 173-177

The paper explores Váross's understanding of philosophy, his philosophical stand, undoubtedly influenced by Popper's critical realism, as well as Váross's critique of Marxist dialectic and the unity of psychology and philosophy which is inherent in all his works. Váross's axiology as the main focus of the author, is seen as relevant not only for theory, but also for applied disciplines, such as ethics, aesthetics, theory and critique of visual arts.

Keywords: Váross's philosophical background – Váross influenced by critical rationalism – Váross's critical attitude against Marxist objective dialectic – Inner connection between philosophy and psychology

Hoci Marian Váross vďaka okolnostiam celkom nefilozofickej povahy ako „profesionálny filozof“ fakticky nikdy nepôbil a nepracoval ani v akademickej inštitúcii, jeho bytosť naturel, ale aj problémy, ktoré ho intelektuálne zamestnávali a ktoré, neraz aj určené limitujúcimi možnosťami, tematizoval, vždy v nejakej podobe podliehali jeho filozofickému drobnohl'adu. Nech už sa venoval problematike tvorivosti, povahe umeleckého diela, vzťahu medzi estetickou a umeleckou funkciou, typológií osobnosti a jej vzťahu k adekvátnosti hodnotenia, úlohe náboženstva v modernej spoločnosti, ontologickým problémom – vzťahu bytia, reality a subjektívneho sveta, racionalite, filozofii dejín, povahe viery, typológii ľudskej činnosti, ontotvornosti lásky, etickým otázkam a i. –, všetky problémy rozvíjal v rámci svojej filozofickej pozície, ktorú sám označoval ako *dialektický realizmus* a ktorého hlavnou črtou bol antifundacionalistický antisubstancializmus.¹ „V dialektickom realizme prestáva byť ústrednou otázkou podstatnej kvality bytia (najmä keď ide v skutočnosti o pseudoprotblém, o agnostickú hranicu, ktorú v dôsledku svojich antropologických determinánt nie sme schopní prekročiť) a do popredia sa dostáva protblém *poznávacieho, hodnotiaceho a pretvárajúceho (tvorivého) vzťahu k bytiu*, výskytové formy bytia prisvojeného v podobách reality, praktická použiteľnosť našich realitných hypotéz, protblém podstaty človeka ako tvorivej bytosti...“ (Váross 1991, 47).

O periodizáciu Várossovho filozofického vývinu sa svojho času už pokúsil J. Uher (Uher 1998, 416-423) a niektorým výsledkom z jednotlivých etáp Várossovho teoretic-

¹ Pozri napríklad jeho state O dialektickom realizme I. a II. In: *Úvahy v samote*. Bratislava: Bradlo 1991, 43-49.

kého snaženia sa venujú príspevky v tomto čísle *Filozofie*. V mojom príspevku sa pokúsím určiť kľúčové vlastnosti Városovho filozofovania, ktorými sa podľa môjho názoru nielen výrazne vymaňuje z obmedzení simplifikovanej podoby marxizmu, ale ktoré ho teoreticky, a dodajme, že aj osobnostne, vzdŕaľovali aj od tých generačných druhov, s ktorými zdieľal osud profesijného duchovného vyhnanstva. Ako exemplifikáciu tejto tézy pripomínam jeho polemiku s Miroslavom Kusým o Kusého úvahe s názvom *Slovenský fenomén* (Városov 1991, 170) alebo kritickú reflexiu Šimečkovej *Kruhovej obrany* (*Šimečkov rozpor veľkých a malých dejín*) (Városov 1991, 182-184), vychádzajúcej z protikladu tzv. veľkých a malých dejín. M. Városov bol na jednej strane odchovaný najlepšimi výtvarníkmi kontinentálnej filozofie, (osvietenstva, Kanta, novokantovstva, ale aj Husserla, Poppera a i.), k čomu pristupuje psychoanalýza a hlbinná psychológia; na druhej strane bol nepochybne ovplyvnený empiricky ukotveným anglosaským myslením (B. Russell), s ktorým mal osobnú zažitú skúsenosť z Cambridge, čo sa prejavovalo ako nechut' a kritický postoj k špekulatívnej filozofii. Napríklad aj axiológiu koncipoval ako empirickú disciplínu vychádzajúcu z psychológie osobnosti. Napriek nepriazni osudu a vcelku intelektuálnemu provincionalizmu prostredia, v ktorom odborným diskusiám a polemike ruže nekvitli, sa nikdy nevzdal kontaktov s ideovými inšpiráciami, hoci si bolestne uvedomoval „našu odsúdenosť do rámca našej jedinej a relatívne veľmi krátkej existencie“ (Kopsová – Kusá 1993, 222). Svedčia o tom aj jeho *Úvahy v samote*.

Pravda, nemožno nevidieť, že okrem axiológie spojenjej s problematikou tvorivosti a tvorby, ontovornosti človeka, ktorá ho zamestnávala po celý život a ktorú rozpracúval do ucelenej teoretickej podoby,² jeho ontologické, metodologické, noetické, kultúrno-antropologické názory nemajú ucelenú analytickú systematickú podobu a vyznačujú sa skôr fragmentárnosťou, útržkovitosťou a esejistickým charakterom, čo im však neuberá nič na hĺbke postrehu a konzistentnosti. Šírka teoretického záberu však nikdy nešla na úkor argumentácie a precíznej formulácie. Napríklad v našom kontexte, v ktorom mnohí implicitne vyznávajú zásadu, že hĺbka myslenia je priamo úmerná jeho nezrozumiteľnosti, mal znervózňujúci „neobl'úbený“ zvyk exemplifikovať svoje tvrdenia na príkladoch a vždy pátral aj po ich falzifikácii. Jednoducho vždy preferoval epistemickú autoritu pred autoritou módných ikon. Jeho filozofické reflexie aj aktuálne marginálie sa vyznačujú originálnym, svojským, nezameniteľným autorovým rukopisom. Na margo Városových myšlienkových štylisticky precízne zovretých útvarov možno azda bez falošnej glorifikácie povedať, že svojou formou a štýlom, hoci tematicky odlišné, pripomínajú Adornove *Minima Moralia*.

Domnievam sa však, že napriek nesústavnému podaniu a fragmentárnosti existuje myšlienково-konceptuálny svorník, ktorý premost'uje a zjednocuje rozptýlené filozofické názory. Ak nerátam už spomenutý antifundacionalizmus, antisubstancializmus, tak je to práve nerozlučná spätosť filozofie a psychológie, ktorá charakterizuje Városove filozo-

² Pozri hlavne (Városov 1970; 1989), ale aj v slovenčine doposiaľ nepublikované dielo *Le fanatisme* (*Une analyse psychologique et sociologique*). Paris: Sorbonne 1947) a *L'intuitivisme comme théorie de la connaissance*, Paris: Sorbonne 1947; *Axiológia ako teória hodnôt a hodnotenia*. Cambridge 1949.

fické názory. Táto črta jeho uvažovania je o to významnejšia, že v čase keď sa tieto disciplíny pestovali izolovane – fakticky od rozvodu filozofie a psychológie³ – a keď nefilozofická psychológia, ak neberiem do úvahy povinnú jazdu marxizmu, t. j. teóriu odrazu, a filozofia zbavená psychológie žili každá vlastným životom (od r. 1916, keď sa psychológia vypudená z katedier postidealistickej nemeckej filozofie inštitucionalizovala a etablovala ako autonómna disciplína), Városov pokladal za nevyhnutnú podmienku rozvíjania, napríklad aj problematiky hodnotenia, povahy hodnoty, tvorivosti, typológie ľudskej činnosti a pod., ich vzájomnú kooperáciu.

Marian Városov

Za mimoriadne závažný pokladám fakt, že hoci uznával a vysoko si cenil dialektiku ako metódu uvažovania, teda sokratovské ponímanie, v ktorom ide o precíznu pojmovú analýzu, odmietol dialektiku prírody, univerzálny princíp objektívnej, „teda v mimo ľudskej skutočnosti fungujúcej dialektiky“ (Kopsová – Kusá 1993, 60). Táto skutočnosť, ktorá má relevantné dôsledky pre jeho myslenie a filozofovanie, ho radikálne vyčleňuje z dobového filozofického diskurzu (napríklad v tomto smere kritizoval aj populárneho K. Kosíka a jeho *Dialektiku konkrétneho*), v ktorom sa dialektika prírody, resp. iljenkovská marxistická verzia hegelovstva pokladala fakticky až do spoločenského prevratu v r. 1989 za *sine qua non* a takmer posvätný grál filozofie hodnej svojho mena.⁴ Týmto zameraním išiel Városov proti prúdu a je príznačné, že doposiaľ v našom kontexte nevznikla kritická práca o problematike tzv. objektívnej dialektiky a jej dopadoch napríklad na vzťah filozofie, aj

marxistickej, a špeciálnych vied. „Uvažovanie o dialektike a jej praktickej aplikovateľnosti (efektívnosti) ma priviedlo k presvedčeniu, že tzv. zákony dialektiky, spájané najmä so Stalinovým menom, sú vlastne arbitrárnym atavizmom metafyzického klasifikátorstva na oblasť, ktorá je mu úplne cudzia. Napríklad ‚zákon‘, že všetko so všetkým súvisí, alebo ‚premena kvantity na kvalitu‘ napriek vonkajškovej hlbokomyseľnosti nemajú fakticky

³ O vzťahu filozofie a psychológie pozri napríklad Sedová, T. (2010): Návrat psychologizmu: Pandorina skrinka, alebo nové inšpirácie pre filozofiu? *Filozofia*, 66 (8), 738-749.

⁴ Pozri napríklad Iljenkov, E. V. (1977): *Dialektická logika*. Preložil Miroslav Řehák. Bratislava: Pravda. Hlavným protagonistom rozvíjajúcim myšlienky tohto významného sovietskeho marxistu, ktorý sa dodnes predovšetkým v súvislosti s Vygotským študuje a vydáva v zahraničí, bol v našom prostredí V. Černík. Dialektika prírody sa nepestovala výlučne na pôde filozofie marxizmu, ale dovoľávali sa jej aj prírodovedci Stačí zalistovať napríklad vo vysokoškolských dobových učebniciach fyziky, ale nielen v nich.

nijaký, prípadne len abstraktný význam“ (Kopsová – Kusá 1993, 59). Alebo na inom mieste: „Univerzalizácia dialektiky vyúsťuje do jej banalizácie a deformácie. Dialektika má zmysel len ako metóda adekvátnej špecifickosti svojho antropologického predmetu“ (Kopsová – Kusá 1993, 61). Prirodzene, implicitne to znamená radikálne inú podobu marxistickej filozofie, než prezentovala oficiálna zideologizovaná učebnicová Konstantinovova verzia filozofie marxizmu, interpretovanej ako „veda o najvšeobecnejších zákonoch bytia a myslenia“, na ktorej vyrástli tri generácie.

Doposiaľ uvedené znaky Városovej filozofickej pozície (antisubstancializmus, dialektický realizmus, antimetafyzickosť v zmysle antišpekulatívnosti, dvojdomovosť Városovho filozofovania, psychológia ruka v ruke s filozofiou, explicitné vymedzenie dialektiky ako „zákona a zložitej formy existencie všetkého ľudského“) vyúsťujú do interdisciplinarity pochopenej ako nástroj na objasnenie problémov z arzenálu čistej aj aplikovanej axiologickej problematiky (etika, estetika, právo, ekonómia atď.). „Ako a prečo každý z nás vidí svet inak, ako a prečo sú ľudské potreby, činy a diela takou pestrou paletou konkretizácií, ako a prečo ľudia ako jednotlivci a ľudstvo ako celok poznáva, koná a hodnotí tak protirečivo, ako nás o tom informuje minulosť i súčasnosť“ (Kopsová – Kusá 1993, 77). Hoci axiológiu chápal, povedané spolu s ním, „pomerne široko“ a videl v nej „centrálne križovatku príslušných interdisciplinárnych prítokov“, pociťoval, že to, o čo mu ide, axiológiu presahuje – „lebo napokon ide o formuláciu zákonitostí zdôvodňujúcich bytostnú tvorivosť, motivačný pluralizmus a typologickú mnohosť predmetnohodnotových svetov, ktoré si ľudia nepretržite vytvárajú a o ne zápasia“ (Kopsová – Kusá 1993, 77). Tento presah sa týka filozofickej a kultúrnej antropológie, idey *homo creator*, ktorá, hoci prevažne len v imanentnej podobe, je špecifickým znakom Városovho filozofického úsilia. Do akej miery je tento postoj výsledkom autonómneho prístupu a recipovania podnetov Gy. Lukácsa, nemeckej filozofie života, niektorých francúzskych autorov (M. Dufrenne, R. Polin a i.), to môže rozhodnúť len precízny dejinno-filozofický a biografický výskum Városovej pozostalosti.

A hoci to dnešným postmoderným ušiam môže znieť beznádejne antikvovane a krotko, M. Városov trval na axiologickej supernorme humanity ako metakritického imperatívum aj axiologického a priori, ktoré treba uplatňovať ponad všetky možné a empiricky uplatňované kritériá (Városov 1991, 99).

Városov osobitný zorný uhol filozofovania, ktorý uplatnil vo svojom diele, vstupuje aj dnes napriek nepriazni osudu do nášho vedomia celým radom aktuálnych impulzov a hodnôt, ktorých odkrývanie a sprítomňovanie patrí k základným úlohám domácej filozofie.⁵ V tomto smere zostávame, žiaľ, Marianovi Városovi, dodnes mnoho dlžní.

⁵ O sumarizujúce hodnotenie diela M. Várossa sa pokúsil J. Uher s prevažujúcim akcentom na spoločensko-historické súvislosti a determinanty. Problematike ontotvornosti umeleckej funkcie a vzťahu medzi estetickou a umeleckou funkciou sa venuje E. Mistrík (Mistrík 2014, 164-172). I. Buraj tematizuje Városove analýzy fanatizmu (Buraj 2014, 143-153). Városov pojem umeleckého obrazu v kontexte dnešných koncepcií (ikonológia, Bildwissenschaften) rozoberá I. Gerát (Gerát 2014, 154-163). Városovej úlohe pri inštitucionalizácii psychológie a jeho chápaniu hodnôt a hodnotenia nerozlučne spojené s psychológiou osobnosti sa zaoberá I. Ruisel (Ruisel 2014, 131-142).

Literatúra

- BURAJ, I. (2014): Malá štúdia o fanatizme (na motívy veľkej štúdie Mariana Várossa o fanatizme). *Filozofia*, 69 (2), 143-153.
- GERÁT, I. (2014): Városov pojem umeleckého obrazu vo svetle súčasných vied o obraze. *Filozofia*, 69 (2), 154-163.
- KOPSOVÁ, R. – KUSÁ, J. (ed.) (1993): *Jeden a všetky životy Mariana Várossa*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- MISTRÍK, E. (2014): Marian Városov o umeleckej funkcii. *Filozofia*, 69 (2), 164-172.
- RUISEL, I. (2014): Marian Városov v kontexte slovenskej psychológie. *Filozofia*, 69 (2), 131-142.
- SEDOVÁ, T. (1998): Axiológia M. Várossa – východiská a perspektívy. In: Kopčok, A. – Kollár, K. – Pichler, T. (ed.): *Dejiny slovenskej filozofie v XX. storočí*. Bratislava: Infopress, 324-435.
- UHER, J. (1998): Prínos Mariana Várossa do slovenskej filozofie. In: Kopčok, A. – Kollár, K. – Pichler, T. (ed.): *Dejiny slovenskej filozofie v XX. storočí*. Bratislava: Infopress, 416-423.
- VÁROSS, M. (1970): *Úvod do axiológie*. Bratislava: Epona.
- VÁROSS, M. (1991): *Úvahy v samote*. Bratislava: Bradlo.
- VÁROSS, M. (1989): *Od tvorivosti k tvorbe. Teória estetickéj a umeleckej praxe*. Bratislava: Tatran.

Tatiana Sedová
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava I
SR
e-mail: tanasedova@gmail.com